

Politológ Eduard Chmelár: Spolupráca v strednej Európe má stáť na geopolitických, nie ideologických základoch

- CZ24 News | 13. února 2021

EVROPA: Eduard Chmelár míní, že spolupráce ve střední Evropě by měla stát na pevných geopolitických základech, které by lépe reprezentoval Slavkovský formát než nynější V4.

Summit Vyšehradské štvorky zorganizovaný pri príležitosti 30. výročia založenia tohto zoskupenia sa chvíľami ponášal skôr na pohreb ako oslavu. Kým naše médiá sa venovali skôr tomu, aké šaty mala Zuzana Čaputová a prečo Miloš Zeman nemal rúško, úplne im unikol význam tohto stretnutia a signály, ktoré vyslal.

Už po úvodných príhovoroch sa ukázalo, kto je najslabším článkom reťaze. Kým český prezident Zeman zdôrazňoval „nevyhnutnosť solidarity a priateľstva“, pričom pripomenul, že sa „opakovane zastal Poľska a Maďarska proti nepodloženým útokom“ – poľský prezident Duda vyzdvihol, že V4 je „kľúčovým katalyzátorom regionálnej spolupráce v strednej Európe“ – slovenská prezidentka Čaputová bola o poznanie chladnejšia a prítomných prekvapila vyhlásením, že „ciele, ktoré si Vyšehradská štvorka vytýčila, môžeme považovať za naplnené“. Ďalej svojich partnerov informovala, že „pre Slovensko je strategicky dôležité zotrvať v centre európskej integrácie“, a preto „tam, kde sa líšime, hovoríme sami za seba“.

Čaputovej slová vyvolali úsmev až údiv. To, že pôvodné ciele Vyšehradskej štvorky boli naplnené, nie

je žiadna novinka: naplnili sa pred takmer 17 rokmi vstupom do EÚ. Dôvod, prečo ich vyslovila práve teraz, je rýdzo politický. Prezidentka Slovenskej republiky na rozdiel od českého alebo poľského prezidenta nekonala samostatne (a to napriek tomu, že má v zahraničnej politike ústavne oveľa silnejšie postavenie ako povedzme prezident ČR, vlastne je to jej najsilnejšia právomoc). Toho ona pri všetkej úcte nie je schopná. Iba tlmočila stanovisko šéfa slovenskej diplomacie Ivana Korčoka, ktorý sa rozhodol V4 pochovať.

Ivan Korčok je „slovenský Fouché“, ktorý doteraz prežil všetkých: ako hovorca rezortu diplomacie slúžil Mečiarovi, potom ako štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Dzurindovi, následne Ficovi, vzápätí Pellegrinimu, aby sa stal nakoniec ministrom v Matovičovej vláde. Preto nečudo, že tento politický chameleón ešte v roku 2017 ako štátny tajomník vo Ficovej vláde tvrdil, že Slavkovský formát nie je náhradou za V4, že Vyšehradská štvorka *„jasne dokazuje svoju životaschopnosť a zostáva pre Slovensko prvou voľbou pre úzku spoluprácu v európskych otázkach“*, aby o tri roky neskôr už ako minister uprednostňoval Slavkovský formát pred V4. Tento obrat sa usiluje zdôvodniť lacným brnkáním na nacionálne city, že vraj *„odmieta, aby Slovensko nemohlo mať vlastný názor“*, ale za týmto falošným hrdinstvom treba hľadať oveľa pragmatickejšie dôvody: Korčokova výrazná proamerická orientácia nešťastne zakotvená aj v novej Bezpečnostnej stratégii SR vylučuje spoločný postup s ostatnými krajinami V4 v niektorých otázkach.

V4 stojí na zlých základoch

A práve tu sa začína celý môj problém s argumentáciou v prospech alebo neprospech Vyšehradskej štvorky. Celé toto zoskupenie bolo totiž od začiatku vybudované na zlých základoch: bolo založené a postavené na konkrétnych politických a ideologických cieľoch, nie spoločných geopolitických záujmoch. Žiadne regionálne zoskupenie však nemôže byť stabilné, ak ho neformujú nadčasové geopolitické ciele. Napokon, aj to, že sme dosiahli vstup do EÚ vďaka V4 je do istej miery mýtus. Už rok po svojom založení (konkrétne po nástupe vlády Václava Klause) sa deklarovaná spolupráca zmenila na dravú súťaž bez pravidiel. Vtedajší český premiér dával najavo, že do európskych štruktúr vstúpi Česko samostatne, lebo je najvyspelejšie. Hoci s nástupom kabinetu Miloša Zemana došlo k určitému oživeniu vyšehradskej myšlienky, praktické výsledky tohto zoskupenia boli fakticky nulové. A povedzme si otvorene, k takmer „klinickej smrti“ Vyšehradu v polovici deväťdesiatych rokov neprišlo len v dôsledku autoritatívnej politiky slovenského premiéra Vladimíra Mečiara, ale aj rozličných záujmov pri pretekoch do NATO a pri vyjednávaní o vstupe do EÚ. Ako prezident však Václav Klaus svoj kritický postoj k Vyšehradskej štvorke výrazne zmenil. V podstate ju však začal akceptovať z rovnakých dôvodov, z akých ju pôvodne odmietal: nacionalistických. Z dnešnej ideologickej perspektívy Václava Klause je V4 obranným valom voči Európskej únii. A kým bude plniť túto úlohu, je pre neho užitočná. Toto je však veľmi nešťastný prístup všetkých aktérov, ktorí pri vzniku a vývoji tohto zoskupenia stáli.

Vyšehradská skupina sa zrodila z čiastočne zidealizovanej spomienky na stretnutie troch kráľov – českého Jána Luxemburského, poľského Kazimíra III. Veľkého a uhorského Karola I. Róberta z Anjou na maďarskom hrade Visegrád v dňoch 12. – 26. novembra 1335. Iniciátorom tohto stretnutia bol uhorský panovník, ktorý sprostredkoval mier medzi českým a poľským kráľom. Na prvý pohľad z toho nič nemal, ale táto diplomatická misia výrazne posilnila jeho pozíciu v úsilí o získanie poľskej koruny. Vывodzovať z toho akúsi tradíciu stredoeurópskej spolupráce sa nedá inak ako mytologizáciou dejín.

Iniciátorom vzniku pôvodnej Vyšehradskej trojky bol vtedajší česko-slovenský prezident Václav Havel. Na neformálnom stretnutí ministrov zahraničných vecí stredoeurópskych štátov 9. apríla 1990 na Bratislavskom hrade položil ako hosťiteľ zúčastneným stranám otázku, či sú schopní dohodnúť sa na tom, že si nechcú navzájom pri svojich ambíciách vstúpiť do európskych

spoločenstiev prekážať alebo dokonca závidieť, ale že si chcú pri tom dokonca pomáhať. Prítomní neboli len zástupcovia Česko-Slovenska a Poľska, ale aj krajín tzv. Kvadragonály (Maďarska, Talianska, Rakúska a Juhoslávie), ktorá sa po pristúpení ČSFR zmenila na Pentagonálu, po vstupe Varšavy na Hexagonálu a dnes je jej súčasťou 18 štátov strednej, východnej a juhovýchodnej Európy pod názvom Stredoeurópska iniciatíva. Maďari a Poliaci neboli v Bratislave ochotní debatovať o širších problémoch strednej a východnej Európy, čo využil Havel na zvolanie stretnutia užšej skupiny. To sa uskutočnilo 15. februára 1991 na stredovekom hrade Visegrád, po ktorom dostala skupina názov.

Problémom tohto zoskupenia je, že bolo od začiatku geopoliticky veľmi krehké. Aký-taký zmysel dávalo v prvom roku svojej existencie, keď bolo Česko-Slovensko (povedané slovami Jiřího Dienstbiera) „hviezdou strednej Európy“, a teda dokázalo účinne brániť Poľsku v jeho odvekom úsilí stať sa stredoeurópskou veľmocou. Lenže po rozpade Česko-Slovenska sa situácia zmenila a Washington, Brusel, ale aj Moskva či Peking uznali dominantnú pozíciu Varšavy v tomto zoskupení. Poľsko sa začalo v oveľa väčšej miere orientovať na vzťahy s Nemeckom a Francúzskom v rámci tzv. Weimarského trojuholníka a na čoraz užšie bilaterálne vzťahy s USA.

Polské Trojmorie s podporou USA

Ešte nebezpečnejšia bola iniciatíva tzv. Trojmorie. Predstavitelia Iniciatívy troch morí sa síce prvýkrát stretli v roku 2015 v New Yorku na podnet chorvátskej prezidentky, je to však medzivojnový poľský geopolitický projekt federácie stredo- a východoeurópskych štátov pod vedením Poľska, pričom cieľom bolo zabrániť zblížovaniu Nemecka a Ruska. Rozdiel je aj v tom, že pre vtedajšiu poľskú víziu Medzimoria nemali pochopenie veľmoci a Litva a Ukrajina v nej videli ohrozenie svojej nezávislosti. Dnešná koncepcia Trojmorie má podporu Spojených štátov, čo zvýraznila prítomnosť dnes už bývalého amerického prezidenta Donalda Trumpa na summite vo Varšave. Poľsko sa po brexite stalo trójskym koňom USA v EÚ. Súčasná poľská vládna elita a Trumpova administratíva chápali Iniciatívu troch morí ako politickú protiváhu nemecko-francúzskej spolupráce. Takto konštruovaný projekt Trojmorie ohrozuje jednotu Európy a vyhovuje zámerom Spojených štátov. Politológ George Friedman tvrdí, že vyslaním vojsk rýchleho nasadenia do Bulharska, Rumunska, Poľska a Pobaltia si USA pripravujú Medzimorie. Pred štyrmi rokmi sa Slovensko takmer dostalo do geopolitickej pasce, keď prezident Andrej Kiska podporil osobnou účasťou summit Trojmorie a vyjadril sa, že tento formát urobí Európsku úniu ešte silnejšou a súdržnejšou. Ťažko povedať, či to bolo tým, že nedokáže geopoliticky myslieť alebo to bol jeho vedomý proamerický postoj, ale treba vedieť, že česká diplomacia označila tento projekt za „podivný“. Praha pochopila skutočný zámer summitu a zúčastnila sa na ňom len na úrovni veľvyslanca a podobný postoj zaujala aj Viedeň. Svoj krok odôvodnila veľmi asertívne: *„Česká republika má záujem na spolupráci v rámci V4 a projekty smerujúce proti tejto vízii odmieta.“*

Kameňom úrazu však je, že myšlienka Vyšehradskej skupiny je geopoliticky nedomyslená. Vektor poľskej zahraničnej politiky bol vždy orientovaný skôr na Pobaltie a stredná Európa sa hegemonii Poľska viac-menej bránila. Existuje názor, že zámerom zapojenia Varšavy do vyšehradskej spolupráce je udržať záujem Poľska o strednú Európu, ale to je skôr zbožné želanie. Pri formulovaní geopolitickej stratégie strednej Európy vychádzam z dvoch hľadísk. Najstabilnejším a najspoľahlivejším partnerom Slovenska je Česká republika. Toto partnerstvo, spojenectvo a bratstvo musíme udržiavať a prehĺbovať za každú cenu, vážiť si jeho hodnotu a nebrať ho ako samozrejmú. Poviem to úplne jednoducho: Česká republika je jediným štátom, na ktorý si môže Slovensko v prípade krízy alebo ohrozenia stopercentne spoľahnúť. Predstava, že veľmoci budú za každých okolností chrániť malé krajiny, s ktorými zdieľajú spojeneckú zmluvu, nezodpovedá historickým skúsenostiam. Po druhé, oveľa dynamickejšie vzťahy ako s Poľskom (a to nielen

historické a kultúrne, ale aj ekonomické) máme so štátmi bývalej habsburskej monarchie (okrem spomínaného Česka je to Rakúsko, Maďarsko, Chorvátsko, Slovinsko a Rumunsko) a štátmi juhovýchodnej Európy (Srbsko, Bulharsko atď.). Dokonca aj denník *The Financial Times* písal v tejto súvislosti o technologickej vízii spolupráce dunajských štátov. Slovensko by malo rozvíjať najmä túto spoluprácu v súlade so svojimi geopolitickými, ekonomickými a kultúrnymi záujmami.

Geopoliticky by bol teda odklon od spolupráce V4 logický. Obávam sa však, že takto to šéf slovenskej diplomacie Ivan Korčok nechápe. Jeho avizovaný príklon k Slavkovskému formátu má opäť ideologický podtón. S3 sa po prvýkrát zišla (podobne ako V3) z českej iniciatívy v januári 2015. Išlo však o snahu troch socialistických šéfov kabinetov Česka, Rakúska a Poľska užšie spolupracovať počas migračnej krízy. Dnes sa Bratislava obracia k Vyšehradskej skupine chrbtom nie preto, lebo by mala výhrady voči dominancii Poľska, ale preto, lebo sa chce dištancovať od politickej ideológie poľskej a maďarskej vlády. Je to veľmi pokrytecké stanovisko. V celosvetovom indexe demokracie za minulý rok sa Slovensko umiestnilo na historicky najhoršom 47. mieste a rozdiel medzi ním a Poľskom (50.) či Maďarskom (55.) je minimálny. To už by sa aj 16. Rakúsko a 31. Česko mohlo povýšenecky odvrátiť od Slovenska, ktoré má čoraz horšie problémy s právnym štátom. Nemôžeme predsa odvíjať regionálnu spoluprácu od momentálnej situácie, to je veľmi krátkozraká politika.

Francúzsko-nemecký motor integrácie je v skutočnosti brzdou

Na podobnej úrovni sú Čaputovej frázy o tom, že vlastne nepotrebujeme stredoeurópske zoskupenia, lebo my chceme patriť priamo k jadru európskej integrácie. Tieto zväzacké salutovania smerom k Bruselu sú veľmi naivné predstavy. Dlhodobo poukazujem na to, že to, čo sa volá „francúzsko-nemecký motor integrácie“ je v skutočnosti jeho brzdou, lebo takto „zjednotená Európa“ sa skôr či neskôr bude podobáť skôr na žalár národov ako na kvalitatívne vyššiu civilizáciu. Je dôležité to reflektovať, pretože v špecifických európskych podmienkach bola strata národnej identity vždy pociťovaná veľkou skupinou ľudí ako strata slobody. A to napriek všetkým pokusom sociálnych inžinierov o vytvorenie umelého európskeho národa.

Riešenie ponúkol holandský obchodník, dedič pivovarníckeho impéria a proeurópsky politický aktivista Freddy Heineken, ktorý v spolupráci s profesorom dejín na univerzite v Leidene Wimom van den Doelom vypracoval plán (vyšiel v roku 1992 knižne pod názvom Eurotopia), ktorý na základe historickej, kultúrnej a etnickej citlivosti rozdelil Európu na 75 regiónov. Základným princípom tohto usporiadania bolo, že absencia veľkého a mocného štátu dáva európskemu spoločenstvu väčšiu šancu na stabilitu, rovnosť, mier a jednotu. Preto by žiaden z regiónov nemal mať viac ako 10 miliónov a menej ako päť miliónov obyvateľov. To znamená, že členmi EÚ by neboli Nemecko, Francúzsko, Španielsko alebo Taliansko, ale Bavorsko, Normandia, Katalánsko, Lombardia a podobne. Heineken vychádzal z predpokladu, ktorý má dnes väčšiu platnosť ako pred takmer 30 rokmi, keď svoj plán zverejnil: že európske štáty sú príliš malé na to, aby riadili medzinárodné vzťahy, ale príliš veľké na to, aby spravovali každodenný život. Toto prináša aj praktické problémy. Partnerom päťmiliónového Slovenska nikdy nebude 85-miliónové Nemecko. Rozvíjať v takto usporiadanom spoločenstve vzťahy na báze rovnosti a spoločných záujmov je jednoducho nemožné. Ak chce byť Európa efektívna, musí decentralizovať veľké národné celky. Nie som naivný, aby som si myslel, že Nemci alebo Francúzi na to v tejto dobe pristúpia, ale pointa tohto príkladu spočíva v tom, že ak chceme mať svoj vplyv, musíme rozdrobenú strednú Európu spájať do väčšieho celku a hovoriť v jeho mene. Inak nás v Berlíne alebo Paríži nebudú vnímať.

Vráťme sa však k poľskému problému. V dejinách boli iba dva momenty, keď sa reálne uvažovalo

o zmene geopolitického vektora Poľska. Veľmi sľubnou iniciatívou bolo stretnutie exilovej Slovenskej národnej rady a predstaviteľov českých exilových iniciatív nesúhlasiacich s Benešovou koncepciou odboja 14. januára 1940 v parížskom hoteli Ambassador. Hlavný prejav tu mal bývalý česko-slovenský premiér Milan Hodža, ktorý navrhol vytvorenie Stredoeurópskej federácie. Prvým krokom k nej malo byť povojnové zjednotenie Poľska, Česka a Slovenska. V priebehu leta sa stalo stredoeurópske zjednotenie jednou z hlavných politických tém českých, slovenských a poľských kruhov. Výsledkom bola dohoda česko-slovenskej a poľskej exilovej vlády, ktoré vydali 11. novembra 1940 spoločné vyhlásenie. Uvádza sa v ňom, že *„oba štáty sú rozhodnuté vstúpiť po skončení tejto vojny ako nezávislé suverénne štáty do užšieho politického a hospodárskeho združenia“*. Túto presnejšie skôr konfедераčnú ako federačnú ideu podporovala aj Churchillova britská vláda. Sovietsky zväz však pochopil túto iniciatívu ako namierenú proti sebe. Na Stalinov nátlak napokon Edvard Beneš od tejto dohody odstúpil. Hodžova myšlienka bola vlastne veľmi podobná ako iniciatíva cisára Ota III. z prelomu 10. a 11. storočia, ktorý do svojho veľkolepého plánu obnovy rímskeho impéria zahrnul štyri rovnocenné provincie: Germániu, Romániu, Galiu a Slavíniu. Základom tohto Slovanského kráľovstva malo byť práve územie dnešného Poľska, Česka a Slovenska označované ako Slavínia (podrobnejšie o tom píšem vo svojej novej knihe Rekonštrukcia slovenských dejín, ktorá vyjde na budúci mesiac). Realizáciu tohto ambiciózneho plánu ukončila predčasná smrť mladého cisára.

Slavkovská iniciatíva je z mnohých dôvodov perspektívnejší formát pre stredoeurópsku spoluprácu ako Vyšehradská štvorka. Poľsko je príliš dominantné, vo všetkých oblastiach má viac ako 50-percentný podiel, vo vojenských výdavkoch dokonca 72-percentný podiel. Rakúsko je síce v Slavkovskom formáte lídrom, ale ani zďaleka nepredstavuje takú prevahu. Najdôležitejším faktorom znižujúcim súdržnosť Vyšehradskej skupiny je však postavenie jej členských štátov v kontexte veľmocenskej politiky. Os Moskva – Berlín – Paríž je kľúčovým faktorom definujúcim európsku (a v určitom časovom období aj globálnu) politiku už od 18. storočia. Poľsko je rozhodujúcou súčasťou tejto osi. Vďaka svojej geografickej polohe a ekonomickému potenciálu je sústavne vtahované do hry veľmocí. Nemôže si dovoliť taký luxus, aby sa vzdalo aktívnej geopolitickej stratégie. Táto asymetria je hlavnou prekážkou užšej politicko-vojenskej spolupráce krajín V4. Naopak, užšia spolupráca v rámci Slavkovského formátu nevedie k takejto strategickej zodpovednosti. Nemali by sme sa však brániť vynechať z takejto koncepcie Maďarsko. Najväčším problémom jeho momentálneho zapojenia do Slavkovského formátu nie sú ideologické rozdiely (ako to prezentuje šéf slovenskej diplomacie), ale politicko-ekonomické spory medzi Viedňou a Budapešťou. Tie však nie sú neprekonateľné. Rozšírením Slavkovského formátu by sme nielen oživilí 80-ročnú víziu Milana Hodžu formulovanú v jeho kľúčovom diele Federácia v strednej Európe, ale predovšetkým by sme zvýšili šance na presadenie svojich záujmov na európskej scéne. Ak to dokážeme, nemusíme za Vyšehradskou skupinou banovať.

Zdroj: <http://casopisargument.cz/>